

Η θρησκευτική Φιλοσοφία των Ρώσων της Διασποράς (Δημήτρης Μπαλτάς, Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Αθηνών)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Γεώργιος Φλωρόφσκυ (1893-1979)

Θα πρέπει να διευκρινίσω ότι ο λόγος της εξορίας των Ρώσων φιλοσόφων βρίσκεται περισσότερο στο γεγονός ότι από το 1917 ασκούσαν κριτική στο καθεστώς των μπολσεβίκων για την ανελευθερία για την οποία ήδη διεκρίνετο και όχι μόνον στο γεγονός ότι δεν αποδέχονταν την φιλοσοφία του διαλεκτικού υλισμού. Άλλωστε οι ίδιοι αυτοί φιλόσοφοι διήλθαν πρώτα από τον μαρξισμό, έπειτα από τον ιδεαλισμό και εν τέλει διαμόρφωσαν ένα ιδιαίτερο ρεύμα που καλείται συνήθως «θρησκευτική φιλοσοφία»[1], η οποία, για την ακρίβεια, είχε θεμελιωθεί[2] στην ρωσική σκέψη πριν από την επανάσταση του 1917.

Στην ρωσική Διασπορά ανήκουν και ορισμένοι διανοητές οι οποίοι είχαν φύγει για

διαφόρους λόγους από την Ρωσία λίγα χρόνια πριν από την απέλαση των αναφερθέντων φιλοσόφων. Οι διανοητές αυτοί έζησαν στην Δύση, άφησαν πλούσιο συγγραφικό έργο, και βεβαίως δεν επέστρεψαν ποτέ στην πατρώα γη.

Εδώ θα αναφερθεί πρώτα ο θεολόγος Α. Καρτάσωφ (1875-1960), ο οποίος είχε συληφθεί από τους μπολσεβίκους το 1917 και τελικά εγκατέλειψε την Ρωσία το 1918. Εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, όπου από το 1925 δίδαξε Εκκλησιαστική Ιστορία και Παλαιά Διαθήκη στο «Ινστιτούτο Ορθόδοξης Θεολογίας του Αγίου Σεργίου». Μεταξύ των έργων που εξέδωσε ο Καρτάσωφ σημειώνω τα εξής: «Η βιβλική κριτική της Παλαιάς Διαθήκης» (Παρίσι 1947), «Η αναγέννηση της Αγίας Ρωσσίας» (Παρίσι 1956) και το περίφημο «Ιστορία της Εκκλησίας της Ρωσσίας» (τ. 2, Παρίσι 1959). Εξ όσων γνωρίζω, δεν έχει μεταφραστεί στην ελληνική κανένα έργο του σπουδαίου ιστορικού.

Αντώνιος Καρτάσωφ (1875-1960)

Πολύ γνωστός στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό είναι ο Γεώργιος Φλωρόφσκυ (1893-1979) ο οποίος δίδαξε διαδοχικά Φιλοσοφία του Δικαίου στην Πράγα, Πατρολογία στο Παρίσι και Ιστορία της Ανατολικής Εκκλησίας στο Χάρβαρντ. Έργο-σταθμός του Φλωρόφσκυ είναι το «Οι δρόμοι της ρωσικής θεολογίας»

(Παρίσι 1937), το οποίο έχει μεταφραστεί πλήρως, παλαιότερα στην αγγλική, προσφάτως στην γαλλική, και εν μέρει στην ελληνική. Πολλά από τα θεολογικά, όχι όμως τα φιλοσοφικά, έργα του Γ. Φλωρόφσκυ έχουν μεταφραστεί στην ελληνικά.

Ένας άλλος, επίσης σπουδαίος και με πρωτοποριακή σκέψη για την εποχή του, άγνωστος γενικά στο ελληνικό κοινό είναι ο θεολόγος, καθηγητής στο «Ινστιτούτο Ορθόδοξης Θεολογίας του Αγίου Σεργίου», είναι ο Νικόλαος Αφανάσιεφ (1893-1966). Μεταξύ των πολλών πραγματειών του θα σημειωθεί η περίφημη διατριβή του «Η Εκκλησία του Αγίου Πνεύματος» (πλήρης ρωσ. εκδ. Παρίσι 1971, γαλλ. μετ. Παρίσι 1975, επανέκδ. 2012)[10].

Στην ρωσική Διασπορά θα καταγραφεί και η περίπτωση του γνωστού συγγραφέως και λογοτέχνη Ντμ. Μερεζκόφσκυ (1865-1941), ο οποίος ανήκει γενικότερα στον χώρο του «ρωσικού συμβολισμού»[11]. Έζησε στο Παρίσι, όπου και πέθανε, αφήνοντας ένα πλούσιο συγγραφικό έργο.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρω και τον διανοητή Λέοντα Σεστώφ (1866-1938), ο οποίος πήρε τον δρόμο της εξορίας κατά το 1920 και βέβαια για το Παρίσι. Για τον ασχολούμενο με τις επαναστατικές οργανώσεις στην τσαρική Ρωσία έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο Σεστώφ συνδέθηκε στα νιάτα του με την οργάνωση «Ναρόντναγια Βόλια» («Λαϊκή Βούληση»)[12]. Ο Σεστώφ συνέγραψε πολλές ενδιαφέρουσες φιλοσοφικές πραγματείες, προεπαναστατικά αλλά και μετεπαναστατικά: Το καλό στον Τολστόϊ και τον Νίτσε (1899), Η φιλοσοφία της τραγωδίας. Ντοστογιέφσκι και Νίτσε (1903), Ο Κίρκεγκωρ και η υπαρξιακή φιλοσοφία (1933).

Αφού δόθηκε μία αδρομερής εικόνα της φιλοσοφικής παραγωγής των κυριοτέρων, και μάλλον των πιο γνωστών στην Δύση, Ρώσων διανοητών της Διασποράς, θα προχωρήσω σε ορισμένες παρατηρήσεις που αφορούν τα χαρακτηριστικά των έργων τους.

Κατ' αρχάς, θα σημειώσω ότι οι Ρώσοι φιλόσοφοι της Διασποράς δεν ενδιαφέρονταν να οικοδομήσουν φιλοσοφικά συστήματα υπό την αυστηρή έννοια του όρου. Τα έργα τους ήσαν περισσότερο μία έκφραση της ιστορικής και κριτικής σκέψης τους. Οι περισσότεροι των αναφερθέντων διανοητών ανήκουν γενικά στον χώρο της θρησκευτικής φιλοσοφίας.

Αλλά πέραν αυτού, από την σύντομη, αν και όχι εξαντλητική, ως άνω καταγραφή καθίσταται φανερός ο πλούτος των φιλοσοφικών θεμάτων από τις περιοχές της γνωσιολογίας, της κοσμολογίας, της ηθικής φιλοσοφίας, της φιλοσοφίας της

θρησκείας, ακόμη και της φιλοσοφίας της γλώσσας, με τα οποία ασχολήθηκαν οι Ρώσοι διανοητές της Διασποράς. Αντιθέτως προς την ομολογουμένως πλούσια και πρωτότυπη παραγωγή των Ρώσων της Διασποράς, ο γνωστός διανοητής Κ. Παπαϊωάννου θα καταγράψει παλαιότερα την θλιβερή διαπίστωση ότι «επί πολλά χρόνια δεν είδαμε να δημοσιεύεται εδώ [στην ΕΣΣΔ] καμία εργασία κάπως σημαντική στον τομέα της οικονομίας, της φιλοσοφίας και της ιστορίας»[13].

Σε μία γενικότερη αποτίμηση, θα τονίσω ότι οι Ρώσοι διανοητές της Διασποράς κόμισαν τις προτάσεις τους στην Δύση, και μάλιστα απέναντι στο μηδενιστικό πνεύμα που καλλιεργήθηκε έντονα εκεί, ύστερα από τις ολέθριες συνέπειες του β παγκοσμίου πολέμου. Είναι γεγονός ότι τόσο ο ρωμαιοκαθολικός όσο και ο προτεσταντικός κόσμος της Δύσεως προσέγγισε με εποικοδομητική κριτική τις θέσεις των Ρώσων διανοητών. Μέχρι σήμερα στον δυτικό κόσμο τα έργα των Ρώσων διανοητών της Διασποράς επανεκδίδονται, μεταφράζονται και σχολιάζονται, γεγονός που δείχνει ότι το ενδιαφέρον της Δύσης γι' αυτούς παραμένει αμείωτο.

(Επεξεργασμένη μορφή της ομιλίας του γράφοντος στην εκδήλωση με θέμα «Ρωσική Διασπορά: από το μαρτύριο στη μαρτυρία» που οργάνωσαν το Καλλιτεχνικό Σύνολο «Πολύτροπον» και ο πολυχώρος «Αίτιον» στις 12.4.2016)

Σημειώσεις

[1] Βασικό είναι το έργο του Ν. Ζερνον, *The Russian Religious Renaissance of the Twentieth Century*, Londres, 1963. Και προσφάτως βλ. Τ. Οβολιτς, *La philosophie religieuse russe*, trad. Μ. Γαυρον-Ζαμπορσκα, Les Éditions du Cerf, Paris, 2014.

[2] Βλ. Νικ. Μπερντιάγιεφ, «Ο θρησκευτικός χαρακτήρας της ρωσικής φιλοσοφίας», μετ. Δημ. Μπαλτάς, *Φρέαρ*, τ. 11, 2015, σσ. 290-298.

[10] Ο γράφων ετοιμάζει την μετάφραση του σπουδαίου αυτού έργου στην ελληνική.

[11] Για τον Μερεζκόφσκυ βλ. Δημ. Μπαλτάς, *Σταθμοί της ρωσικής φιλοσοφίας*, ο.π., σσ. 100-102.

[12] Βλ. Ramona Fotiade, «*Avant-propos*» στον τόμο Léon Chestov, *Qu' est-ce que le bolchevisme*, Le bruit du temps, Paris 2015, σ. 21, σημ. 16.

[13] Κ. Παπαϊωάννου, *Η ψυχρή ιδεολογία*, μετ. Μπ. Λυκούδης, Ύψιλον, Αθήνα 1986, σ. 76.

Τον παρόν άρθρο είναι το δεύτερο (και τελευταίο) μέρος κειμένου του Δημ. Μπαλτά με τίτλο: «Η φιλοσοφική παραγωγή των Ρώσων της Διασποράς»